

lədiyi, əsərlərini həsr etdiyi hökmdarlar "Azərbaycan atabəyləridir" - deyir.

M.Ə.Rəsulzadə monoqrafiyasında Nizaminin ədəbi kimliyini də tanıtmışdır. Alimə görə, Nizami Şərq islam mədəniyyətinin yetişdirdiyi şəxsiyyətdir, o, irfan şairidir, düşüncəsi Qurani-Kərimin dəyərləri ilə doğrulmuşdur, tövhid əqidəsinə sahibdir. XII yüzillikdə Şərq islam mədəniyyətinin mərkəzi Azərbaycanda olmuş, Nizami də bu zəngin elmi, ədəbi, dini mühitdə yaşamışdır, o, bağlı olduğu Azərbaycanın və bütün insanlığın şairidir, əsərlərində fikir nizamı var, "məzmun, hissiyyat nöqteyi-nəzərindən azərbaycanlı bir türk təfəkkürünə maldır". O, müdrikdir, alimdir, şeyxdir, irfan tərbiyə sisteminə bağlıdır, "seyr və sülük təhsili almışdır", təvazökardır, "bütün poemalarını Gəncədəki dərvişxanəsinin dörd divarı arasında kimsədən bir şey ummadan yazmışdır". O, irfan əhlinin mənəvi ziyarətگاهی olmuşdur, idealistdir, mücahiddir, cəmiyyət adamıdır, Nizami "epik janra gətirdiyi lirik səciyyə ilə özünə xas olan bir əfsanə üslub yaratmışdır", fars və türk məsnəvi yazarlarının ən böyük ustasıdır, dahidir, incə zəkası var. Nizami insanlara uca Allaha tanıdır, sağlam tövhid inancının formalaşmasına çalışır, islam peyğəmbərinə sevgisini ifadə edir, insanın dəyərini açıqlayır, ağıllı, imanlı, elmi insan tərbiyə etmək üçün dinin önəmini vurğulayır.

M.Ə.Rəsulzadə Nizaminin sənətkar kimliyini tanıdarkən bu məsələləri önə çəkir: Nizamidə qəhrəmanlıq mövzuları da, didaktika da, lirika da var, o, məsnəvi yaradıcılarının ən böyüyüdür, dastan dilinə lirik, emosional çalar bəxş etmişdir, məsnəvi yazarların şeyxidir, misilsiz təhkiyəçidir, əsərlərində müasir romançılığa xas keyfiyyətlər var, təbiət təsvirində onun tayı-bərabəri yoxdur, şair təbiət təsviri ilə əsərin ideyasını, obrazların duyğu və düşüncələrini ustalıqla bir-birinə bağlayır, təbiət Nizami şeirinin canlı ünsürüdür, o, simvolun, istia-rənin misilsiz ustasıdır, şair əşyaları canlı təsvir edir: "... Gül Nizami şeirində sadəcə açmır, "köynəyini yırtır", bülbül yalnız ötmür, "eşqini bəyan edir", yasəmən bir çiçək ikən "türk" olur, səhrada "çadır qurur", lələ bir hindudur...".

Nizaminin yaradıcılığında elmin rolu böyükdür, o, dövrünün elmlərini, bədii əsərləri, folkloru, mifologiyaları, tarixi, dini, fəlsəfəni, astronomiyaları, etnoqrafiyaları, əxlaqi təlimləri, qədim, yeni dilləri bildirdi, şair dövrünün ensiklopediyasıdır, öyrənməyi çox sevdi, gecə-gündüz çalışır, kainatın sirlərini oxuyur, mənə xəzinələrinin qapısını açır. O, filosof, alim, fəzil, orijinal şairdir, hikmət sahibi, mücahid, məktəb yaratmış şəxsiyyətdir. Nizaminin şeirləri sevgi ilə doludur, o, bu dünyanı tanıdır, axirət mərkəzli həyat yaşamağı təbliğ edir, iki dünyanı bir-birinə bağlayır, insana axirət səadətini qazandıracaq yol və işləri göstərir, deyir ki, sən tövhid qapısını döy ki, xoşbəxtliyin qapıları üzünə açılınsın.

Nizamidə ruh bütövlüyü var, o, özünü uca Allaha təslim etmiş mömindir, sözü ilə işi birdir, kainat nizamı ilə uyum içərisindədir, qənaətkar və təvazökardır. Şairin metodunun əsasları bunlardır: orijinal olmaq, az, ancaq öz söyləmək, "namdar olmayınca namizəd olmamaq", fələk kimi yüksəlmək üçün fələk kimi dayanmadan fırlanmaq (çalışmaq), çəki ilə almaq, ancaq çəkmədən vermək.

M.Ə.Rəsulzadə qeyd edir ki, Nizami zahid olsa da, həyatı çox sevdi, bədbin deyil, səbirlidir, eqoizmdən uzaqdır, kamil insan tərbiyə etmək istəyir, ağıla çox dəyər verir, ruhun ölməzliyinə inanır, ilahi eşqi tərənnüm edir, deyir ki, varlıq eşqin məhsuludur.

Nizami dindar, səmimi, fədakardır, tövhid inancına sahibdir, dualizmi rədd edir, "atəşpərəstliyin iki Allah ideyasını kökündən kəsib atır, o, atəşpərəstlərin amansız düşmənidir".

M.Ə.Rəsulzadə Nizami ilə bağlı yazdığı monoqrafiyaya bu sözlərlə yekun vurur: "Nizami təbiətin bir fenomenidir, təbiətin bir parçasıdır, fikri və sənəti arasında təzad yoxdur, ən parlaq xüsusiyyəti həyatsevərlik və eşqdır, onda atom enerjisi var, o, bu enerjiyə, özündəki dinamizmə qurucu bir istiqamət verə bilmiş, onu özündə mövcud olan zühd, təqva və ideyalılıq sayəsində müəyyən bir qəlibə sala bilmişdir", o, təbiət qədər coşqundur, nikbindir, ümid və cəsarət aşılrayır, ilahi sənətkardır, bəşər mədəniyyətinin bayrağıdır".